

ВІДГУК
офіційного опонента
кандидата архітектури, доцента,
доцента кафедри комп'ютерних технологій дизайну і графіки,
Державного університету «Київський авіаційний інститут»
ГНАТЮК Лілії Романівни
на дисертаційну роботу **ШТОГРИНА Андрія Михайловича**
«ХУДОЖНЬО-КОМПОЗИЦІЙНІ ПРИНЦИПИ
СТВОРЕННЯ ІКОНОСТАСІВ ТА НАСТІННИХ РОЗПИСІВ
В ІНТЕР'ЄРАХ ХРАМІВ ПОДІЛЛЯ»,
подану до захисту в спеціалізовану вчену раду PhD 38.022
на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 022 – «Дизайн»,
галузь знань 02 – «Культура і мистецтво»

1. Актуальність теми дослідження та зв'язок з науковими програмами і темами

Обрана тема дисертації присвячена комплексному аналізу та художньо-проектному осмисленню іконостасів та іконописів в інтер'єрах церков на території Українського Поділля, що є надзвичайно актуальним у контексті сучасних культурологічних, мистецтвознавчих і дизайнерських досліджень та відповідає сучасним науковим пріоритетам і державним програмам охорони культурної спадщини. З огляду на глибокі історичні традиції регіону, збереження та розвиток національної ідентичності у сфері сакрального мистецтва набуває особливого значення в умовах глобалізаційних процесів та актуальних викликів культурної безпеки.

Актуальність дослідження зумовлена також необхідністю усвідомлення унікальності та цінності спадщини східнохристиянських храмів Поділля, збереження їх предметно-просторового середовища для подальшої модернізації та адаптації під потреби сучасного релігійного життя. Подільська українська сакральна архітектура, дизайн і мистецтво успадкували європейські та культурно-історичні традиції, втілюючи в своєму розвитку найяскравіші риси народної регіональної архітектури, зібравши досвід зодчих та передових технологій

оздоблення інтер'єрів XIX-XX ст., дизайну внутрішнього простору для досягнення гармонійної та функціональної архітектурно-просторової форми та дизайну. Оскільки існуюча джерельна база переважно зосереджена на історичних фактах, описах, статистичних даних, не було досліджено і враховано тенденції сучасного дизайну інтер'єрів православних храмів Поділля, що і зумовило появу представленої дисертації.

Робота спрямована на вирішення актуальної науково-практичної проблеми – збереження, реконструкції та інноваційної інтерпретації іконостасів та настінних розписів у храмовому середовищі, з урахуванням регіональних художніх традицій, соціокультурних чинників та сучасних дизайнерських підходів. Вибір Поділля як об'єкта дослідження зумовлений його значною мистецькою спадщиною, а також потребою її наукового осмислення й систематизації.

Дисертаційне дослідження безпосередньо корелює з напрямками державних і регіональних наукових програм, що передбачають збереження та популяризацію національної культурної спадщини, розвиток архітектурно-художнього середовища, інтеграцію традиційних форм у сучасний дизайн. Зміст роботи узгоджується з тематикою фундаментальних і прикладних досліджень у галузі мистецтвознавства та дизайну, зокрема з програмами з вивчення та відновлення сакральних об'єктів України, розроблених на рівні Міністерства культури та інформаційної політики України, а також відповідних регіональних культурних стратегій. Дисертація виконувалася в межах наукового напрямку досліджень кафедри дизайну КНУБА «Теорія, методологія і технології дизайну. Синтез мистецтв в предметно-просторовому середовищі».

Таким чином, обрана тематика є науково й практично значущою, відповідає сучасним потребам збереження культурної спадщини, інтегрує традиційні та інноваційні підходи до формування предметно-просторового середовища храмів та має безпосередній зв'язок із чинними науковими програмами у сфері мистецтвознавства та дизайну.

2. Оцінка обґрунтованості наукових результатів дисертації, їх достовірності та наукової новизни

Дисертація вирішує важливі проблеми становлення художньо-композиційних принципів створення іконостасів та настінних розписів в інтер'єрах храмів Поділля як основу для сучасного дизайну інтер'єрів православних храмів Поділля.

Наукові результати дисертації є логічно обґрунтованими та підтверджуються комплексом використаних методів дослідження – історико-мистецтвознавчим, типологічним, порівняльним, іконографічним та дизайнерським аналізом. Автор ґрунтовно спирається на широкий масив джерел – архівних матеріалів, наукових публікацій, авторських фотофіксацій, а також на власні натурні обміри та художньо-графічні реконструкції, що підвищує достовірність отриманих висновків.

Наукова новизна роботи полягає у системному мистецтвознавчому аналізі іконостасів та іконописів храмів Поділля в контексті регіональної художньої традиції, а також у введенні до наукового обігу значної кількості маловідомих пам'яток та авторських проєктних матеріалів. Уперше запропоновано класифікацію іконостасів регіону за художньо-стильовими та конструктивними ознаками з позицій сучасного дизайну, виявлено закономірності трансформації їх формотворення під впливом історичних, соціокультурних та технічних чинників.

Серед наукових результатів, що мають беззаперечну новизну, варто відзначити обґрунтовані автором принципи поєднання традиційних іконописних канонів із сучасними дизайнерськими технологіями для гармонійної інтеграції сакральних інтер'єрів у сучасне архітектурно-просторове середовище. Достовірність висновків забезпечується репрезентативністю вибірки об'єктів, послідовністю логіки дослідження та верифікацією отриманих результатів через зіставлення з аналогічними зразками вітчизняної та зарубіжної практики.

Вперше: проведено комплексне дослідження формування та взаємозв'язків складових елементів предметно-просторового середовища східнохристиянських храмів Поділля до початку XX століття з урахуванням сучасних європейських

тенденцій формоутворення та порівняльним аналізом із іншими регіонами України й Східної Європи; виявлено характерні типологічні, архітектурно-композиційні, стилістичні та декоративні особливості інтер'єрів храмів, науково обґрунтовано структуру автентичного просторового середовища як частину української храмової архітектури та визначено принципи композиційного формоутворення гармонійного простору XIX–XX століть, зокрема в організації іконостасів і настінних розписів.

Удосконалено: систематизацію елементів предметно-просторового середовища східнохристиянських храмів Поділля за композиційно-художніми ознаками сакрального інтер'єру та стилістично-комунікаційними зв'язками між його складовими як цілісної просторової системи; а також методи дослідження предметно-просторового середовища храмів із творами релігійного мистецтва – іконостасами та іконописами, із врахуванням комплексу обладнання та декоративного оздоблення у межах східнохристиянської традиції.

Отримали подальший розвиток: підходи, методи та прийоми проєктування й оздоблення предметно-просторового середовища історичних і сучасних східнохристиянських храмів Поділля та України; теоретичні й практичні рекомендації щодо збереження, реновації та модернізації інтер'єрного середовища, його предметного наповнення та декоративного оформлення у будівлях східнохристиянських храмів України.

Отже, наукові положення, викладені в роботі ШТОГРИНА Андрія Михайловича, обґрунтовані результатами опрацювання значного теоретичного та фактичного матеріалу, базуються на фундаментальних положеннях сучасної науки та результатах теоретичних праць вітчизняних та закордонних вчених. Автором сформульовано актуальність теми, мету і завдання, об'єкт і предмет дослідження, а також обґрунтовано новизну та практичне значення роботи. Цілісність роботи забезпечується належним структуруванням матеріалу. Логічність побудови викладення матеріалу дозволило автору перейти від аналізу минулого та сучасного стану проблеми до її вирішення.

Таким чином, дисертаційна робота не лише поглиблює наукові уявлення про художньо-проектну специфіку сакральних об'єктів Поділля, але й пропонує нові методологічні орієнтири для фахівців у галузі мистецтвознавства, архітектури та дизайну.

3. Оцінка змісту дисертації, її завершеність та дотримання принципів академічної доброчесності

Результати дисертаційного дослідження викладені на 203 сторінках. Основний текст роботи становить 176 сторінки та складається зі вступу, трьох розділів і висновків. Список використаних джерел містить 132 позиції, текст супроводжений 40 ілюстраціями, додатки подано на 20 сторінках.

Дисертація має традиційну для теоретичних робіт структуру, складену з анотацій, словника спеціальних термінів, вступу, трьох розділів з висновками до них, загальних висновків, списку використаних джерел і додатків. Структура дисертації і послідовність викладу матеріалу відповідають поставленим цілям і завданням дослідження. Зміст дисертаційної роботи повністю відповідає заявленій темі, меті та завданням дослідження. Структура дисертації логічна та послідовна: від обґрунтування актуальності й аналізу джерельної бази – до узагальнення результатів і формулювання висновків. Кожен розділ взаємопов'язаний із попереднім і наступним, що забезпечує цілісність викладу матеріалу та гармонійне поєднання теоретичних і практичних аспектів.

У *Вступі* автор надає загальну характеристику роботи, розкриває актуальність теми дослідження, наводить зв'язок дослідження з науковими програмами і темами. На підставі критичного аналізу наукових праць за напрямом роботи визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, хронологічні, територіальні межі та методи дослідження; окреслено наукову новизну та практичне значення отриманих результатів; наведено відомості щодо апробації та впровадження результатів роботи.

В першому розділі *«Теоретичне й практичне підґрунтя створення іконостасів та іконописів в інтер'єрах церков на території українського Поділля»*

автором проведено аналіз історичних витоків дизайну та оздоблення сакрального інтер'єру, його візуальних закономірностей, що складають комплекс завдань для створення іконостасів та іконографій в інтер'єрах східнохристиянських храмів Поділля. Визначено основні завдання, загальну методологію та структурну модель дослідження на основі аналізу наукових джерел за темою роботи. Матеріалами дослідження стали наукові праці, проєктні рішення та інша спеціальні джерела, присвячені особливостям створення іконостасів та настінних розписів як цілісного просторового ансамблю і стилістичного узгодження елементів та оздоблення в інтер'єрі через вплив суміжних конфесій та спорідненості з іншими християнськими традиціями.

В другому розділі *«Методологічні основи дослідження предметно-просторового середовища храмів Поділля»* виконано аналіз методологічних підходів до організації візуального зв'язку між просторовими елементами інтер'єру через ряд ключових факторів, що впливають на формування предметно-просторового середовища церкви. Досліджено методи й засоби формування предметного середовища історичних храмових будівель Поділля та його мистецького оздоблення у період кінця XVIII - початку XX століття. На основі дослідженої взаємодії соціально-історичних чинників виявлено особливості побудови предметно-просторового середовища храмів та запропоновано методику створення іконостасів та розписів в дизайні цілісного інтер'єрного ансамблю.

У третьому розділі *«Принципи, засоби і прийоми створення іконописів та іконостасів в інтер'єрах храмів Поділля»* розглянуто підходи, методи, засоби та прийоми створення іконописів та іконостасів в інтер'єрах східнохристиянських храмів Поділля. Виявлено закономірності формування історичного і сучасного предметного середовища українського східно-християнського храму. Визначено етапи формування українського іконописного та формотворчого стилю за допомогою іконографічних художніх засобів зображення, структуровано прийоми пластичного та стінописного оздоблення, які використані в просторах національних релігійних осередків.

Робота охоплює широкий спектр питань, пов'язаних із художньо-проектною специфікою сакральних інтер'єрів регіону, та містить ґрунтовний аналіз як історико-мистецтвознавчих, так і дизайнерських підходів. Виклад супроводжується необхідними ілюстративними матеріалами, схемами, графічними реконструкціями та аналітичними таблицями, що підвищує інформативність і наочність дослідження.

Дисертація має завершений характер: поставлені завдання виконано повністю, сформульовані висновки є логічним підсумком проведеного дослідження і підтверджуються фактичним матеріалом.

Основним теоретичним результатом дослідження виступає обґрунтування художньо-композиційних принципів створення іконостасів та настінних розписів в інтер'єрах храмів Поділля, а саме: канонічності, символічності, ієрархічності, ансамблевості.

Впровадження запропонованих принципів в дизайн інтер'єрного середовища будівель храмів здійснено автором в представлених проєктах оздоблення інтер'єрів, що підтверджується Актами впровадження.

Загальні висновки по дисертації в цілому дають відповіді на поставлені в дисертації завдання. Таким чином, сформульований у дисертації ШТОГРИНА Андрія Михайловича зміст відповідає меті, завданням та висновкам. Наукова обґрунтованість та достовірність положень, висновків і рекомендацій забезпечені вибором методів дослідження, достатньою теоретичною базою та вирішенням поставлених завдань.

Автор дотримується принципів академічної доброчесності: у роботі відсутні ознаки плагіату, коректно оформлено бібліографічні посилання, належним чином наведено цитати, статистичні дані та ілюстративні матеріали з позначенням джерел. Використано достовірні та верифіковані дані, а власні дослідження і розробки чітко відмежовані від попередніх наукових напрацювань. У дисертації не виявлено ознак академічного плагіату, самоплагіату, фабрикації, фальсифікації та інших порушень, що могло б поставити під сумнів самостійний характер виконаної автором дисертації.

Дисертаційна робота написана українською мовою, її зміст викладений грамотною і зрозумілою науковою мовою з правильним використанням специфічної термінології. зміст дисертації свідчить про її високий науковий рівень, повноту виконання дослідницьких завдань та відповідність вимогам, що висуваються до кваліфікаційних наукових робіт на здобуття ступеня доктора філософії.

4. Повнота викладу основних результатів дисертації в опублікованих працях, практичне значення і впровадження результатів роботи

Основні наукові положення та результати дисертаційного дослідження ШТОГРИНА Андрія Михайловича знайшли повне та всебічне відображення в опублікованих працях автора, серед яких – статті у фахових виданнях, матеріали міжнародних і всеукраїнських наукових конференцій, а також розділи у колективних монографіях. Опубліковані матеріали чітко відповідають змісту та структурі дисертації, підтверджуючи її наукову завершеність і достовірність висновків.

Основні висновки дисертаційного дослідження доповідалися на 2 науково-практичних конференціях, а саме: IV Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми сучасного дизайну». (Київ, КНУТД, 27.04.2022), X Міжнародна науково-технічна конференція «Архітектура історичного Києва» (Київ, КНУБА, 16-17.10. 2024 р.).

Результати та матеріали дисертаційного дослідження висвітлено у 5 наукових працях: 2 статті у фахових наукових виданнях України, одноосібна монографія, 2 тези наукових доповідей у матеріалах науково-практичних конференцій. Наукові публікації здобувача містять матеріали авторських досліджень, всі статті написано з дотриманням принципів академічної доброчесності.

Наукові результати, викладені в дисертаційній роботі, повністю висвітлені у наукових публікаціях здобувача та відповідають вимогам п. 8-9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової

спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44.

Практичне значення роботи полягає у можливості застосування запропонованих автором класифікацій, методичних рекомендацій та художньо-проектних принципів у сучасній практиці реставрації, реконструкції та нового проектування сакральних інтер'єрів. Розроблені методичні підходи можуть бути використані у навчальному процесі закладів вищої освіти мистецького та архітектурного профілю, зокрема у дисциплінах, присвячених історії та теорії дизайну, сакральному мистецтву та проектуванню інтер'єрів. Результати дослідження вже пройшли апробацію через участь у науково-практичних форумах та реалізацію окремих проектних рішень у співпраці з релігійними громадами та майстернями з відновлення культових споруд. Це свідчить про їхню життєздатність, актуальність та готовність до впровадження у професійну діяльність. Дисертаційна робота не лише збагачує теоретичну базу мистецтвознавства і дизайну, а й має безпосередній прикладний потенціал, спрямований на розвиток сучасної практики формотворення та художнього оформлення сакрального простору.

5. Дискусійні питання та зауваження до дисертаційної роботи

Дисертаційна робота ШТОГРИНА Андрія Михайловича виконана на високому науковому рівні, однак, разом із загальною позитивною оцінкою, необхідно зазначити окремі положення та зауваження, які можуть стати предметом наукової дискусії та подальшого поглибленого опрацювання.

1. Недостатньо представлено приклади сучасних міжнародних тенденцій у дизайні сакральних інтер'єрів, що могли б посилити компаративний аналіз. Порівняння сакральних інтер'єрів Поділля з аналогічними об'єктами інших регіонів України та зарубіжжя виконане змістовно, але у роботі можна було б ширше залучити приклади з сучасної світової дизайнерської практики, що дало б змогу чіткіше виявити інноваційний потенціал запропонованих підходів.

2. Використані методи дослідження є різноманітними, проте доцільно було б розширити методологічну базу за рахунок сучасних цифрових технологій візуалізації та моделювання, які сьогодні активно застосовуються в мистецтвознавчих та дизайнерських студіях для обґрунтування проєктних пропозицій.

3. У тексті спостерігається непослідовність у використанні окремих термінів, що потребує уніфікації. Важливим є дотримання термінологічної точності. У деяких фрагментах тексту спостерігається варіативність у використанні окремих термінів, що може створювати неоднозначність у сприйнятті, особливо в контексті розмежування понять «реставрація», «реконструкція» та «реплікація».

4. Практичні рекомендації потребують більш детальної класифікації за типами об'єктів і конкретними умовами їх використання. Подані автором рекомендації для впровадження у проєктну та реставраційну практику є змістовними, проте їх можна було б деталізувати за типологією об'єктів та умовами використання, що підвищило б їхню прикладну цінність для фахівців.

5. Зосередження уваги на регіоні Поділля є цілком виправданим, однак розширення географії дослідження та додаткове залучення об'єктів із суміжних територій могло б поглибити розуміння міжрегіональних взаємовпливів та художніх трансформацій, що могло б підсилити аргументацію та висновки.

Наведені зауваження не знижують наукової та практичної цінності дисертаційної роботи, а радше вказують на перспективні напрями для подальших досліджень у галузі мистецтвознавства та дизайну сакрального простору.

6. Загальна оцінка дисертаційного дослідження

В цілому дисертаційне дослідження ШТОГРИНА Андрія Михайловича «ХУДОЖНЬО-КОМПОЗИЦІЙНІ ПРИНЦИПИ СТВОРЕННЯ ІКОНОСТАСІВ ТА НАСТІННИХ РОЗПИСІВ В ІНТЕР'ЄРАХ ХРАМІВ ПОДІЛЛЯ», що подане на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 022 – «Дизайн» є цілісною, логічно структурованою та науково обґрунтованою роботою, виконаною на належному науково-теоретичному рівні, яка поєднує глибокий

мистецтвознавчий аналіз із сучасними підходами до дизайну сакрального простору.

Дисертаційна робота за актуальністю, практичною цінністю та науковою новизною повністю відповідає вимогам чинного законодавства України, що передбачені в п. 29 Постанови Кабінету Міністрів «Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)» від 23 березня 2016 р. №261 зі змінами, внесеними згідно з Постановами КМ №283 від 03.04.2019 р. та №502 від 19.05.2023 р., а також п. 6 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, із змінами, внесеними Постановою Кабінету Міністрів України 19 травня 2023 р. № 502, та відповідає напрямку наукового дослідження освітньо-наукової програми КНУБА.

Отже, автор роботи ШТОГРИН Андрій Михайлович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 022 – «Дизайн», галузь знань 02 – «Культура і мистецтво».

Офіційний опонент:

кандидат архітектури, доцент,
доцент кафедри комп'ютерних
технологій дизайну і графіки,
Державний університет
«Київський авіаційний інститут»

Лілія ГНАТЮК

*Лілія Гнатюк Лілії засвідчую
Проректор з наукових досліджень
та трансферу технологій*

Л. О. Гнатюк